

הרב אשר וייס

חלקו של היחיד בקרבנות ציבור

א. האם שבט איקרי 'קהל' לכל דבר?

ב. פר העלם דבר – קרבן ציבור או קרבן השותפין

ג. הבעלות בקרבנות הציבור

א. האם שבט איקרי 'קהל' לכל דבר?

(בראשית מ"ח, ד)

(בראשית ל"ה, יא)

וַיִּנְתִּיף לְקַהֵּל עַמִּים

גֹּיִם וְקַהֵּל גֹּיִם יִהְיֶה כְּמִנְּךָ

מפסוקים אלו למדו חז"ל (הוריות ה ע"ב) דשבט איקרי קהל לגבי פר העלם דבר של ציבור, דכתיב ביה (ויקרא ד', יג) "ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו". ובהמשך הסוגיה שם דנו לגבי הכהנים והלויים אם הווי קהל או לא, עיין שם.

ונחלקו הפוסקים אם דרשה זו נאמרה רק לגבי הלכה מסוימת זו דפר העלם דבר של ציבור או אף לשאר דיני תורה. דהנה מבואר בשו"ע או"ח סי' ריח ס"ב "על נס שנעשה לקצת ישראל, כל זמן שלא נעשה לכל ישראל או רובן אפילו נעשה לקצת שבטים אין מברכין עליו [שעשה נסים לאבותינו במקום הזה]".

ובמגן-אברהם שם סק"ג הביא מהב"ח שהקשה ממה דמבואר בירושלמי (ברכות סב ע"א) דלמ"ד שבט איקרי קהל חייב לברך אף בכל נס שנעשה לשבט אחד. ותמה על הרמב"ם דפסק בהלכות שגגות (פי"ב ה"א) דשבט איקרי קהל, ומאי דן פסק לגבי ברכה זו דאינו מברך אלא על נס שנעשה לרוב ישראל.

ועוד הקשה דבפסחים (פ ע"א) מבואר דנחלקו אם שבט אחד איקרי קהל גם לגבי קרבן פסח, דלמאן דאמר שבט הווי קהל אם נטמא שבט אחד עושין בטומאה, והרמב"ם לא פסק כן הרי דשוב סותר דבריו.

ותירץ המגן-אברהם דרק לגבי פר העלם דבר של ציבור פסקו כמאן דאמר שבט איקרי קהל, משום דלהדיא כתיב ביה קהל, מה שאין כן לגבי קרבן פסח וברכה, עיי"ש.

ובביאור הגר"א שם סק"ג כתב דרק לגבי ברכה פסקינן לקולא, וכנראה כוונתו משום דספק ברכות לקולא.

הרי לן שנחלקו בדרשה זו, בפרטיה ובהלכותיה.

ב. פר העלם דבר – קרבן ציבור או קרבן השותפין

הנה פשוט דיש ג' גדרים בקרבנות, קרבן יחיד, קרבן השותפין וקרבן ציבור. ויש לעיין בפר העלם דבר של ציבור דשאני מקרבנות הציבור שהם בשם כל ישראל, מה שאין כן בפר זה דלהלכה אף שבט אחד שחטא מתחייב בו (וכל שבט ושבט מביא פר ושעיר כמבואר ברמב"ם הל' שגגות פ"ג ה"א), ואם כן יש לעיין אם דומה הוא לקרבן שותפין, או שמא קרבן ציבור הוא וניתנה הלכה דאף קרבן שבט בישראל כקרבן ציבור הוא.

ולכאורה מבואר דפר העלם דבר של ציבור הווי קרבן ציבור, כמבואר להדיא ביומא נ ע"א ועיין עוד במנחות צב ע"א, דהלכה למשה מסיני דיש סמיכה בפר זה אף דהווי קרבן ציבור ואין סמיכה בציבור עי"ש.

ויש לעיין לפי זה במה שנחלקו ר' יהודה ור' שמעון אם מביאין פר זה מתרומת הלשכה או שגובין מתחילה לשם קרבן זה (עיין הוריות ג ע"א ומנחות נב ע"א), והרי בקרבן ציבור לכולי עלמא גובין מתרומת הלשכה.

וכבר העיר בזה הגאון המופלא רבי מנחם זעמבא בספרו הנפלא זרע אברהם סי' ד', והביא מה שנחלקו רש"י והרמב"ן (ויקרא א', ב) בכל קרבנות הציבור אם באים דווקא מתרומת הלשכה או דאפשר לגבות מן הציבור בשבילם, דדעת רש"י דרק מה שבא מתרומת הלשכה הווי קרבן ציבור, אבל מה שיגבו מן הציבור אינו אלא קרבן השותפין, ולדעת הרמב"ן גם זה קרבן ציבור הוא, עי"ש.

אך המנחת חינוך (מצווה ק"כ) כתב דהרמב"ם שפסק דגובין מן הציבור באמת סבירא ליה דקרבן זה לא הווי קרבן ציבור אלא כקרבן שותפין ולפיכך אינו דוחה שבת, עי"ש שהאריך בזה.

ג. הבעלות בקרבנות הציבור

א.

יש לעיין בכל עיקר גדר קרבנות ציבור – האם יש לכל אחד מישראל חלק בהם והווי כעין קרבן שותפין, וכשם שקרבן פסח שבא בחבורה כל המנויין הם שותפין בו, כך גם בקרבנות הציבור, וכל ההבדל שבין קרבן השותפין וקרבן הציבור אינו בגדר הבעלות של המשותפין בו אלא שזה של יחידים שנשתתפו באקראי וזה של כל הציבור (או של שבט דאיכרי קהל למאן דאמר הכי); או שמא אין בקרבנות ציבור קניין פרטי כלל,

חלקו של היחיד בקרבנות ציבור

ואין קרבן זה של פלוני ואלמוני אלא של הציבור, והציבור שם בפני עצמו הוא ולא של יחידים שנשתתפו בו.

ולכאורה יש לפשוט ספק זה מסוגיה במסכת הוריות דף ו' ע"א, שם מבואר דאף שחטאת שמתה בעליה למיתה אזלא, בחטאת הציבור אין הדברים אמורים. ובגמרא מצינו בביאור הלכה זו הווא אמינא ומסקנה. מתחילה אמרו דכיוון שיורש כרעא דאבוה והבנים עומדים תחת אבותם אין כאן מתה בעליה, ודחו דאם כן גם בחטאת יחיד נימא הכי. ושוב הוכיחו משעיר ראש חודש דמכפר אף שחלק מהציבור מתו עיי"ש.

ומכל מקום למסקנת הגמרא ילפינן לה מקראי ולא סברא היא, ונראה לכאורה ביאור הדבר דבקרבן ציבור אין בעלים פרטיים אלא הציבור הוא הבעלים וזה שאמרו אין ציבור מתים.

וכיוצא בדבר מבואר במסכת שקלים פ"א מ"ג דאף דמנחת כהן נשרפת, אין העומר נשרף על אף שיש לכהנים חלק בו, דמכל מקום קרבן ציבור הוא.

אך באמת מצינו ברש"י שני סגנונות בביאור הדבר. בערכין ד' ע"א כתב:

אלא שהכהנים דורשין מקרא זו לעצמן, להנאתן... שהרי מתרומת הלשכה הן באין ואם אנו שוקלין ללשכה נמצאת מנחת העומר ושתי הלחם ולחם הפנים משלנו והיאך נאכלין, הכתיב לא תאכל. ולדידן לית לן הך דרשה דהאי כליל תהיה במנחת כהן גרידתא כתיב אבל במנחת ציבור זיל בתר רובא.

ומשמע לכאורה מדבריו דבאמת יש לכל יחיד חלק מסוים בקרבנות ציבור, ואף על פי כן הקרבן נאכל ואינו נחשב מנחת כהן משום דאזלינן בתר רוב.

לעומת זאת במנחות מו' ע"ב כתב רש"י דמנחת העומר נאכלת משום ד'לא דריש' וכל מנחת כהן' אלא במנחה שהכהן מביא בפני עצמו". ולשון זה יש לפרשו בשתי דרכים. אפשר דגם כאן נקט דיש חלק מסוים לכל יחיד אלא דאין מנחת כהן נשרפת אלא כשהוא מביא לבדו. או שמא קרבן ציבור שאני משום שאין זה מנחת כהן כלל אלא מנחת הציבור, ודוק כי קיצרתי.

ועיי"ש בירושלמי בקרבן העדה שפירש דלב בית-דין מתנה וכשקונים מנחת העומר אין קונים משקלי הכהנים, אך בפשטות הדברים נראה כנ"ל, דבקרבנות ציבור אין לאיש חלק פרטי, אלא הציבור הוא בעל הקרבן, ואין זה מנחת כהנים כשם שאין הזבח זבחי מתים ודוק בזה.

אמנם, מדברי הרמב"ם בהל' תמורה (פ"א ה"א) משמע דציבור הווי כגדר קרבן השותפין, שהרי כתב:

ולמה לוקין על התמורה והרי לאו שבה ניתק לעשה שהרי נאמר ואם המר ימיר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש – מפני שיש בה עשה ושני לאוין. ועוד שאין לאו שבה שווה לעשה, שהציבור והשותפין אין עושין תמורה אם המירו ואף על פי שהן מוזהרין שלא ימירו. נמצאת אומר שהיחיד שהמיר הרי התמורה קודש, ואפילו המיר בשבת, ולוקה ארבעים. ואחד מן השותפין שהמיר, או מי שהמיר בקרבן מקרבנות הציבור, הואיל ויש לו בהן שותפות הרי זה לוקה ואין התמורה קודש.

הרי שכתב אף על קרבנות ציבור (דאין לוקין על המרתם) "הואיל ויש לו בהן שותפות".

ובזרע אברהם שם הוכיח מדברי התוס' במנחות (עח ע"ב ד"ה או לאחד) דאף למאן דאמר דאסור לשחוט את התמיד על החמץ אין זה אלא כשיש חמץ לשוחט או לזורק, אבל ודאי אין קפידא במה שיש חמץ לאחד בסוף העולם עיי"ש. הרי דאין כל ישראל בקרבן ציבור כאחד מבני החבורה בקרבן פסח. וראיה זו הביא גם הצפנת פענח בהל' לולב (פ"ח ה"ט). ועיין עוד בספר גבורות שמונים (אות ל"ו) שהקשה למאן דאמר בעלים מפגלין וכי כל רשע שבעולם יוכל לפסול כל קרבנות הציבור כדין בעלים הפוסלים קרבנם במחשבת פיגול, אלא על כרחך דאין ליחיד בעלות בקרבנות הציבור, והאריך בזה כדרכו בקודש, עיין בדבריו הנעימים.

ומדברי התוס' בזבחים ד' ע"א משמע דיש חלק פרטי, דכתבו דאין פסול שינוי בעלים בקרבן ציבור משום שלכל אחד יש חלק בו ואין כאן שינוי בעלים, וכך הוכיח בצפנת פענח. אך באמת יש לדון דכוונת הדברים בשורש הדין – דכיון דקרבן ציבור הוא ומכפר על כל ישראל אין כאן שינוי בעלים, ואין כוונת התוס' בהכרח משום דיש בו חלק מסוים לכל אחד ואחד.

ב.

וידועים דברי שו"ת בשמים ראש (סימן פ"ט) דנשים פטורות מתפילת המוסף כיוון שפטורות ממחצית השקל הרי שאין להן חלק בתרומת הלשכה ובקרבנות ציבור; ומכיוון שלא היה להן חלק בקרבן מוסף – פטורות הן אף מתפילת המוסף, והגאון ר' עקיבא איגר הביא דבריו בשו"ת סימן ט' ובאורח חיים ריש סימן ק"ו, עיי"ש.

ומבואר מדבריהם דכל שאין לו חלק במעות הלשכה אינו שותף בקרבן ציבור, ומשמע דקרבנות ציבור כעין קרבן שותפין הם ומי שלא השתתף בכספי הציבור אינו

חלקו של היחיד בקרבנות ציבור

שותף בקרבנותיו. אך לולא דבריו נראה יותר דכל הציבור בכלל הקרבן דהרי קרבן ציבור הוא, ואף מי שלא מצווה במחצית השקל מכל מקום שותף הוא בקרבן ציבור מעצם היותו חלק מן הציבור, וזה פשוט.

ובמקום אחר דנתי בכמה פנים בשאלה זו ואכמ"ל (עיין מנחת-אשר שמות סימן נז אות ה באריכות).

ג.

ובשו"ת שנות חיים להגאון מרן רבנו שלמה קלוגר (סימן רצ"ז) כתב דבר נחמד בביאור דברי משה רבנו במחלוקת קרח ועדתו:

וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל ה' אֵל תִּפְּן אֶל מִנְחָתָם
וּבְרַשׁ"י שם כתב בשם מדרש אגדה:

יודע אני שיש להם חלק בתמידי ציבור, אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו.

ופירש הגרש"ק דבאמת יש לכל יחיד חלק בקרבנות ציבור בהיותו חלק של הציבור, אך הפורש מן הציבור ואינו מהם ממילא נפקע חלקו בקרבנות הציבור, והוא שאמר משה "תניחנו האש ולא תאכלנו". שהרי אנשי ריב ומדון המה ופרשו מן הציבור, ודפח"ח.

ד.

והנה חלק מן הגדולים הנ"ל נקטו כדבר פשוט דהשאלה הנ"ל בגדר קרבנות ציבור מיתלא תליא בשאלה יסודית בעניין נכסי ציבור.

כך מבואר בדברי הצפנת פענח ובדברי הגר"י ענגיל בגבורות שמונים ובעקבותיהם פלפלו רבים לדון בכל נכסי הציבור כגון בתי כנסיות, נכסי חברות ציבוריות הנסחרות בבורסה וכדומה – אם הציבור שם בפני עצמו הוא ואין לכל יחיד חלק מסוים בו. והגר"ע תלה שאלה זו בהמבואר בביצה (לט ע"א) שנחלקו בבור של עולי רגלים, אם הפקר הוא ומותר להוליק את מימיו לכל מקום, או דשותפי ניהו וכרגלי הבעלים; וכתב דבקרבן ציבור ודאי אין לומר דהוי של הפקר ועל כרחך דהוי גדר שותפות, עיי"ש.

ולדידי נראה טפי דאין גדר קרבנות ציבור כגדר ממון ציבור כלל, דבאמת מבואר במקומות רבים דממון הציבור הווי כממון השותפין ממש, אבל גדר קרבנות הציבור

אינו תלוי דוקא בגדר קנייני הממון של ציבור דלאו בדיני ממונות עסקינן אלא בכפרת העם, וזה פשוט.

ואם באנו בכל זאת לדון מתוך גדר קרבנות הציבור לדיני ממונות, נראה לדון דממון השייך לכל העם, כגון ממונם של עולי בבל (עיין נדרים מז ע"ב), שייך לעם ולא לכל יחיד ויחיד. ולפני כשישים שנה דנו הגדולים לגבי נכסים השייכים למדינת ישראל, כגון מתקני צבא, משרדי ממשלה וכדומה, מה דינם וגדרם לגבי מצוות מזוזה, תרומות ומעשרות וכו'. עיין בזה בשו"ת הר צבי (זרעים ח"ב סימן מ"ד) ובשו"ת משפטי עוזיאל (ח"א יו"ד סימן כ"ז), ובעזה"ת עוד חזון למועד.